

CONFLICTES SENSE LÍMITS:
EL DESAFIAMENT
CONTEMPORANI AL DRET
INTERNACIONAL

JULIA GRIGNON

Professora convidada de Dret
Internacional, Université Laval, i directora
científica de l'Institut de Recherche
Stratégique de l'École Militaire (IRSEM)

El conflicte de Tigre, que va assolir el nord d'Etiòpia entre novembre de 2020 i novembre de 2022, és un dels més mortífers del segle XXI. Segons l'enviat especial de la Unió Africana, Olesegun Obasanjo, aquest conflicte ha causat 600.000 morts —una xifra que podria augmentar fins als 800.000 segons alguns estudis—, el 30% a causa del col·lapse sanitari i el 60% per la fam extrema¹, als quals hem de sumar episodis de «setge medieval»², neteja ètnica i acusacions de genocidi³. I no obstant això, quantes veus denuncien avui el fracàs del dret internacional humanitari a l'hora de lidiar amb els conflictes armats contemporanis?

Un exemple semblant, també a l'Àfrica, és el de la República Democràtica del Congo, on des de mitjan dècada de 1990 s'han registrat sis milions de morts a causa del conflicte armat. En el moment d'escriure aquest article, el 40% de la població —és a dir, 40 milions de persones— pateix escassetat d'aliments, de les quals prop de la meitat —16 milions— estan exposades a la inseguretat alimentària severa i a la malnutrició⁴. Cal afegir-hi a més la violència sexual endèmica i una crisi sanitària catastròfica, que ha provocat més de 20.000 casos de còlera i 65.000 de xarampió, 1.523 dels quals mortals. L'Organització Mundial de la Salut (OMS) lamentava recentment que «l'accés a l'ajuda humanitària continua estant greument limitat per la presència militar al voltant dels campaments de desplaçats interns i de les instal·lacions sanitàries, pels obstacles burocràtics i pels talls de carreteres que interrompen el lliurament de l'ajuda allà on és més necessària»⁵. I malgrat tot això: quants articles acadèmics o de divulgació coneixem que estiguin denunciant la no aplicació del dret internacional humanitari en aquest cas flagrant?

Lamentablement, la llista de casos com els que acabo d'exposar és llarga. Hi podríem afegir molts més, com ara Colòmbia, l'antiga Iugoslàvia, Myanmar, Rwanda, Sierra Leone o el Sudan, per esmentar només alguns dels més greus. Malauradament, els conflictes armats existeixen des de sempre. Són per naturalesa violents i, en molts d'ells, s'hi han perpetrat crims massius. Aleshores, què és el que bàsicament ha canviat perquè avui ens qüestionem tant la validesa del dret aplicable als conflictes armats, o fins i tot la seva existència?

La resposta a aquesta pregunta no és senzilla, i certament caldria una reflexió profunda, que supera l'extensió d'aquest article. Per aquesta raó, en aquest text destacaré només una selecció de les troballes i les conclusions que he pogut desentranyar al llarg dels últims tres anys en què he participat activament en el debat públic i en què he pogut reflexionar amb més deteniment sobre aquest fenomen.

Una nova forma de mirar, o de no mirar

Un dels elements que clarament ha canviat és la nostra mirada envers els conflictes, en particular arran de dos casos concrets: Ucraïna i Gaza. Actualment, en ambdós, l'existència d'un dret aplicable als conflictes armats es troba en entredit. En qualsevol guerra el dret internacional humanitari ha estat vulnerat i es continua vulnerant. Tanmateix, avui les violacions comeses semblen incitar-nos a qüestionar l'existència mateixa de drets en els conflictes armats. I això es deu, com a mínim, a dos factors.

En primer lloc, al fet que un dels contendents que viola de manera manifesta aquest dret és Israel, és a dir, un Estat «amic», que tradicionalment s'ha inclòs dins del concert de nacions que no només coneix i reconeix aquest dret, sinó que l'ensenya a les seves forces armades i en sanciona les vulneracions quan es produeixen. En aquest sentit,

1. Vegeu Nyssen (2023).

2. Nyssen, *op. cit.*

3. Vegeu COI Focus (2024).

4. Vegeu Care (2021).

5. L'OMS alerta d'una situació sanitària catastròfica a la RD del Congo, 12 de juliol de 2024, https://news.un.org/fr/story/2024/07/1147006?utm_source=chatgpt.com

en observar les violacions del dret internacional humanitari al territori palestí ocupat –és a dir, a la Franja de Gaza, però també a Cisjordània i a Jerusalem Est–, en certa manera ens resulta difícil no pensar que ens estem mirant a nosaltres mateixos.

En segon lloc, la manera com s'utilitza la força i les seves implicacions, s'han després de qualsevol complex i ens condueixen cada cop més cap a una instrumentalització grollera del dret internacional humanitari.

Què ha canviat perquè avui ens qüestionem tant la validesa del dret aplicable als conflictes armats, o fins i tot la seva existència?

Mai abans els protagonistes dels conflictes armats havien fet servir tant descaradament el dret internacional humanitari per justificar les violacions que cometien. I això és, precisament, el que fan països com Rússia o Israel quan pretenen que bombardejar un hospital és lícit. En efecte, si combatents ucraïnesos utilitzen un hospital per establir-hi un centre de comandament, o si membres de Hamàs hi emmagatzemen armes, es pot considerar que aquest recinte s'està utilitzant per cometre un acte nociu contra l'enemic. Tanmateix, al contrari del que pretenen els exèrcits rus i israelià, això no hauria de ser mai un pretext per bombardejar un centre sanitari. Si per les raons que s'han esgrimit l'hospital ha passat a ser un objectiu militar, és a dir, un blanc lícit, encara s'han d'aplicar dues regles fonamentals a l'hora d'atacar-lo: la proporcionalitat i les mesures de precaució.

La primera de les regles exigeix la cancel·lació o la interrupció de qualsevol atac en què es prevegin pèrdues de vides humanes o danys a béns de caràcter civil des-

mesurats en relació amb l'avantatge militar concret i directe que s'espera obtenir. La segona exigeix que les parts en conflicte duguin a terme les seves operacions militars vetllant en tot moment per la població civil, i prenent totes les mesures possibles en l'elecció dels mitjans i mètodes, amb la finalitat d'evitar i, en tot cas, minimitzar, la pèrdua de vides humanes civils i els danys a béns de caràcter civil que es puguin causar de manera incidental durant l'atac. Així doncs, quan un hospital ha perdut la seva protecció especial i pot esdevenir objecte d'una ofensiva, després que s'hagi desoït un avís i s'hagi convertit en objectiu militar, qualsevol atac potencial s'hauria de limitar exclusivament a la part de l'edifici que s'utilitza per cometre un acte nociu contra l'enemic.

La segona consideració que preval en tot moment, les mesures de precaució, és que s'han de mesurar els danys potencials que es puguin ocasionar als ferits i malalts, al personal humanitari o als civils que s'han refugiat a l'hospital enfront de l'avantatge militar que es busca.

I, finalment, cal escollir els mitjans més adequats per limitar al màxim aquestes pèrdues i danys i, en conseqüència, no dur a terme, per exemple, un bombardeig aeri. En aquest context, difícilment es pot considerar lícit un atac a gran escala contra un hospital que acabi provocant la seva destrucció gairebé total amb l'objectiu de descobrir-hi unes poques armes en mans de l'enemic. Malgrat tot el que s'ha exposat anteriorment, això és precisament el que Rússia i Israel fan quan destrueixen infraestructures mèdiques a Ucraïna i Gaza.

Aquesta instrumentalització del dret internacional humanitari provoca un altre efecte pervers. En intentar legitimar les seves actuacions basant-se en aquestes prerrogatives, els exèrcits ucraïnès i israelià fan servir una narrativa justificativa en què, aquells que manipulen aquest dret, indueixen a assumir-ne

Mentre discutim què està permès o prohibit, o qui ha infringit les regles, la guerra persisteix i la població continua patint

la tecnicitat. Una tecnicitat que, al seu torn, està concebuda per erradicar qualsevol pensament crític. Perquè, si recuperem l'exemple anterior, un hospital, tenint en compte la protecció de què gaudeix, només podria ser objecte d'un atac en condicions extremes. Cal recordar això de manera ineludible, i res no justifica que aquest tipus d'instal·lacions s'hagin convertit en un objectiu habitual en els conflictes armats contemporanis. En la mateixa línia, la confusió que genera la narrativa tècnica permet que el dret justifiqui el conflicte i, per tant, les vulneracions del dret internacional humanitari que alimenten la sensació que aquest dret ha deixat de ser útil. Mentre discutim què està permès o prohibit, o qui ha infringit les regles, la guerra persisteix i la població continua patint. La mirada ha desaparegut, i ha estat substituïda per la ceguesa.

Una paradoxa

Actualment existeix un coneixement generalitzat de la base fonamental del dret aplicable als conflictes armats. Des del 24 de febrer de 2022, qui no ha sentit parlar com a mínim una vegada dels Convenis de Ginebra de 1949 que protegeixen les persones afectades per conflictes armats? Paral·lelament, l'aplicació del dret internacional humanitari i el càstig per les seves violacions han progressat considerablement els darrers trenta anys, gràcies sobretot a l'aparició i l'auge d'un genuí sistema de justícia penal internacional. Més coneixement i una aplicació millor que s'enfronten de forma inversament proporcional i, per tant, paradoxalment, a una crítica cada vegada més acusada. Un cop més, hi ha diverses raons per a això.

En primer lloc, podem tenir la impressió que el dret internacional és quelcom eteri i distant. Un dret desenvolupat en instàncies elevades i que només coneix un cercle restringit, les modalitats d'elaboració i aplicació del qual s'entenen poc. Tanmateix, el dret

internacional no és una emanació vaporosa, sinó que disposa de normes i instruments concrets i tangibles. No obstant això, per entendre'l bé, cal comprendre dos dels elements que el constitueixen. En primer lloc, és un dret que es limita a la voluntat dels estats, és a dir, en dret internacional no existeix un legislador centralitzat. Els tractats es redacten en el marc de negociacions internacionals en què participen representants dels estats, després que aquests –o, almenys, alguns d'ells– hagin decidit que és la seva voluntat imposar normes de funcionament en relació amb una qüestió concreta. En segon lloc, i com a conclusió, tot el sistema del dret internacional –i el dret internacional humanitari, com una branca d'aquest, no és una excepció– es basa en la bona fe. Aquest fonament es desprèn de dos textos essencials del dret internacional: la Carta de les Nacions Unides, que en el seu article 2, apartat 2, estableix que «els Membres de l'Organització [...] compliran de bona fe les obligacions contraïdes per ells de conformitat amb aquesta Carta»; i la Convenció de Viena sobre el Dret dels Tractats de 1969 que, en el títol *Pacta sunt servanda*, estableix que «tot tractat en vigor obliga les parts i ha de ser complert per elles de bona fe». No existeix una policia internacional encarregada de mantenir l'ordre i detenir aquells que incompleixen les disposicions del dret internacional. Per tant, aquest es basa en la lleialtat i la confiança mútua. En absència d'aquestes dues qualitats, ens correspon a totes i tots apropiar-nos del dret internacional i donar-li vida. Una situació recent ho il·lustra perfectament: França és part del Tractat sobre el Comerç d'Armes de 2013, que estipula que «un Estat membre no autoritzarà cap transferència d'armes convencionals [...] si [...] té coneixement [...] que les armes o els elements podrien ser utilitzats per cometre genocidi, crims de lesa humanitat, infraccions greus dels Convenis de Ginebra de 1949, atacs dirigits contra béns de caràcter civil o persones civils protegides com a tals, o altres

crims de guerra tipificats en els acords internacionals en què formi part». El 5 d'octubre de 2024, el president de la República Francesa va declarar que calia «cessar l'enviament d'armes per combatre a Gaza». Tanmateix, es va donar el cas que un vaixell amb destinació a Haifa (Israel) havia de salpar des de Marsella el 4 de juny de 2025 amb contenidors carregats de components militars. Finalment, aquell viatge no es va dur a terme perquè alguns estibadors del port de Marsella es van negar a carregar-lo, al·legant la massacre que s'estava produint a la Franja de Gaza.

D'aquesta manera, el dret internacional s'encarna a escala local. Si bé cal aplaudir aquí l'actuació de la societat civil, també cal subratllar que aquesta acció es produeix després de la decisió de les autoritats espanyoles de prohibir, el novembre de 2024, que dos vaixells que transportaven armes amb destinació a Israel atraquessin als seus ports. Aquests exemples també es poden comparar amb el paper essencial que tenen les jurisdiccions nacionals en l'aplicació del dret internacional. A més de les iniciatives emblemàtiques dutes a terme en el seu moment pel jutge Baltasar Garzón a Espanya, trobem altres exemples més recents: la sentència d'un tribunal dels Països Baixos que prohibeix al govern d'aquell país transferir components d'avions F-35 a Israel, així com la investigació oberta recentment per la fiscalia nacional antiterrorista francesa sobre complicitat en genocidi per obstrucció a l'ajuda humanitària, novament en relació amb el conflicte a la Franja de Gaza.

Aquesta paradoxa s'entrellaça amb els casos presentats davant la Cort Internacional de Justícia (CIJ) i la Cort Penal Internacional (CPI). L'objectiu de la primera és destapar la responsabilitat dels estats que no respecten el dret internacional, mentre que la funció de la segona és processar persones sospitoses d'haver comès crims internacionals. Ambdues exerceixen actualment un paper absolutament inèdit. Des del 26 de febrer de 2022, la

CIJ no només té sobre la taula una demanda d'Ucraïna per incoar un procediment contra la Federació Russa, sinó que, els darrers divuit mesos, s'ha hagut de pronunciar en almenys quatre casos relatius a la situació a Palestina. La CPI, per la seva banda, ha dictat ordres de detenció contra Vladímir Putin i Maria Lvova-Belova, d'una banda, i contra Benjamin Netanyahu, Yoav Gallant i Mohammed Deif, de l'altra. L'activitat d'aquests tribunals en aquests casos no té precedents respecte d'altres situacions de conflicte i, en la pràctica, demostra la vitalitat del dret internacional i els mecanismes que poden activar-se quan hi ha voluntat d'aplicar-lo. No obstant això, els seus procediments continuen sent accessibles només per a uns pocs *estudiosos*, i, en general, continuen sent desconeguts per al públic general. Els termes emprats, per exemple, poden necessitar aclariments. La CIJ no ha afirmat que s'estigui produint un genocidi a Gaza, però quan declara «que almenys alguns dels drets que reivindica Sud-àfrica i la protecció dels quals sol·licita són plausibles [i que] passa el mateix amb el dret del poble palestí de Gaza a ser protegit contra actes de genocidi» (paràgraf 54), i afegeix «que existeix un risc real i imminent de dany irreparable als drets que considera plausibles» (paràgraf 74), cal entendre que, sense perjudicar les seves conclusions sobre el fons del cas, reconeix l'existència d'un risc de genocidi contra els palestins de Gaza. Per tant, tots els estats que formen part de la Convenció per a la Prevenció i la Sanció del Delicte de Genocidi de 1948 tenen l'obligació de fer tot el possible per impedir que es cometi aquest crim i, alhora, abstenir-se de participar en actes que puguin suposar-ne la complicitat. Cal qüestionar així mateix la lentitud inherent als procediments internacionals. És poc probable que la CIJ es pronunciï sobre el fons abans de 2026, i convé recordar que la CPI va trigar diversos mesos a dictar les ordres de detenció en relació amb la situació a Palestina, després que el fiscal anunciés que les havia

sol·licitat. Tot això es deu al fet que aquests tribunals estan sotmesos a les seves pròpies normes de procediment, que preveuen fases escrites i orals, la possibilitat d'intervenció de tercers i la presentació d'*amici curiae*⁶. Tot això demana inevitablement temps, per no parlar del fet que la documentació dels crims internacionals és exigent i complexa, i requereix prendre totes les mesures necessàries per garantir que les proves siguin admissibles. A més, les sentències dictades per aquests tribunals solen tenir centenars de pàgines amb opinions individuals dels magistrats que els formen. Finalment, de vegades es mal interpreta o es passa per alt el seu abast simbòlic. La probabilitat que l'autora d'aquestes línies vegi Vladímir Putin, Benjamin Netanyahu o Mohammed Deif davant d'un tribunal internacional és pràcticament nul·la. No obstant això, era impensable, fa només tres anys, que s'iniciessin procediments contra dirigents de potències com ara Rússia o Israel. Encara que probablement aquestes persones no arribin mai a la Haia, el seu processament envia un missatge clar: cap governant de cap Estat del món gaudeix de total immunitat. Encara més, l'autora d'aquestes línies tampoc no hauria imaginat mai que Ratko Mladić i Radovan Karadžić haurien de retre comptes davant la justícia internacional i, tanmateix, tots dos han estat condemnats a penes de cadena perpètua.

De tot el que s'ha dit anteriorment es desprèn que el dret internacional, i dins d'aquest el dret internacional humanitari, no només és viu i gaudeix de bona salut, sinó que és ric i dens. Les guerres no són, per tant, zones exemptes de dret i, si hi ha alguna degradació, és la del compromís polític per materialitzar aquest dret, dotar-lo d'existència concreta i permetre que desplegui tota la seva

eficàcia. Per tal que això sigui possible, cal, abans de tot, que aquells que en són l'origen —els estats—, i entre ells els que continuen al costat del dret internacional i del multilateralisme —és a dir, la majoria—, es mostrin molt més enèrgics en la defensa d'aquest dret i en la denúncia de les seves violacions, però també que siguin més coherents en les accions que emprenen. En aquest sentit, resulta interessant esmentar l'estratègia d'influència mitjançant el dret que França ha adoptat per al període 2023-2028, que es basa en la visió, compartida amb la resta d'estats de la Unió Europea, d'un «ordre internacional fonamentat en l'Estat de dret, garant de la pau i la seguretat internacionals» i «una concepció del dret basada en exigències universals, començant pels drets humans». Aquesta visió, que hauria de ser molt més concreta, també s'hauria de traduir en actes. Així mateix, Sud-àfrica, el Brasil, la Xina, França, Jordània, el Kazakhstan i el Comitè Internacional de la Creu Roja han posat en marxa recentment, de manera conjunta, una iniciativa mundial per revitalitzar el compromís polític amb el dret internacional humanitari. Aquesta iniciativa, a la qual s'han adherit molts altres països, i que generarà consultes que desembocaran, al seu torn, en recomanacions concretes l'any 2026, estructurades al voltant de set eixos de treball, no ha tingut cap oposició. Fins ara, cap Estat ha criticat la iniciativa com a tal ni el procés proposat. Ben al contrari, els primers passos que s'han dut a terme evidencien un nivell de suport molt alt. La majoria de països comencen les seves declaracions agraïnt aquesta iniciativa i coincideixen en el fet que la situació humanitària mundial actual posa de manifest la necessitat urgent d'aquest esforç.

Finalment, hi ha un punt que no s'hauria d'obviar en considerar la suposada degradació del dret internacional: les conseqüències que això podria tenir. Perquè si el dret internacional es degrada fins al punt que es dona per perdut, què ens quedarà per defensar?

6. N. de l'Ed.: la figura *amicus curiae* permet la intervenció de tercers aliens a un procés amb l'objectiu que emetin una opinió sobre els casos sotmesos a coneixement judicial, en virtut del seu interès en la resolució final.

Hem de preguntar-nos, per tant, què aporta afirmar que el dret internacional humanitari sigui mort o fallit. Perquè, si fos així, els conflictes armats serien, efectivament, zones sense dret. És això el que realment desitgem? Volem de debò un món sense dret, només perquè un Estat o un grapat d'estats han decidit ignorar-lo? Encara més, un cop haguéssim constatat la mort del dret internacional humanitari, si el volguéssim

Les guerres no són zones exemptes de dret i, si hi ha alguna degradació, és la del compromís polític per materialitzar aquest dret, dotar-lo d'existència concreta i permetre que desplegui tota la seva eficàcia

tornar a engegar, quines prohibicions voldríem que s'apliquessin? Precisament, la funció del dret és delimitar què està permès i què està prohibit. Prohibiríem la fam com a mètode de guerra? La tortura? L'assassinat? Els atacs a hospitals, al medi ambient o al patrimoni cultural? Els desplaçaments forçosos de població? Els atacs indiscriminats? Les represàlies contra la població civil? Els obstacles a l'ajuda humanitària? L'ús d'armes que causen un patiment innecessari? Totes aquestes prohibicions ja figuren en els textos fonamentals del dret internacional humanitari, elaborats el 1949 i completats el 1977 –ratificats per 196 països–. Per tant, no es tracta d'un problema del dret. El problema es troba en un altre lloc i, en definitiva, el dret internacional humanitari només està mort si nosaltres decidim que ho estigui.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Care. «More than 27 Million People in Democratic Republic of Congo are Facing Acute Food Insecurity», 20 de maig de 2021. (en línia) https://www.care.org/media-and-press/more-than-27-million-people-in-democratic-republic-of-congo-are-facing-acute-food-insecurity/?utm_source=chatgpt.com
- COI Focus. «Ethiopia, Security situation in Tigray». *Office of the Commissioner General for Refugees and Stateless Persons*, 16 de maig de 2024. (en línia) <https://martinplaut.com/wp-content/uploads/2024/07/security-situation-in-tigray.pdf>
- Nyssen, Jan. Documenting the civilian victims of the Tigray war. Presentació al webinar «Every Casualty Counts», 2023. (en línia) <https://everycasualty.org/webinar-documenting-the-civilian-victims-of-the-tigray-war/>